

ОБГОВОРЮЄМО ПРОБЛЕМУ

УДК 378.014.56

Світлана ГРИЩЕНКО

Svitlana HRYSHCHENKO

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

ORGANIZATION OF INCLUSIVE EDUCATION IN OUT-OF-SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

У статті обґрунтовано, що створення безпечного інклюзивного освітнього середовища як сукупності умов у закладі позашкільної освіти є необхідною складовою освіти та виховання дітей з особливими освітніми потребами. Висвітлено, що індивідуальна освітня траєкторія в закладі позашкільної освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план. Доведено, що у педагогічній діяльності кожного педагогічного працівника закладів позашкільної освіти всіх типів повинно бути національно-патріотичне виховання дітей та молоді. Констатовано, що до роботи в закладах позашкільної освіти можливо залучати на посади керівників гуртків осіб, які не мають педагогічної освіти (наприклад, студентів, молодіжних працівників).

Мета статті – охарактеризувати процес організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти.

Висновки. 1. Формат організації освітнього процесу (очна, дистанційна, змішана) в закладах позашкільної освіти обирається в залежності від безпекової ситуації в кожній окремій адміністративно-територіальній одиниці. 2. Індивідуальна освітня траєкторія в закладі позашкільної освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план. 3. Координацію діяльності з розроблення навчальних програм закладів позашкільної освіти здійснюють обласні заклади післядипломної педагогічної освіти або відповідні методичні структури місцевих органів управління освітою. 4. У педагогічній діяльності кожного педагогічного працівника закладів позашкільної освіти всіх типів

повинно бути національно-патріотичне виховання дітей та молоді. 5. Кожен педагогічний, науково-педагогічний та інші працівники закладів і установ позашкільної освіти, робота якого відбувається у дистанційному режимі, має самостійно визначити робоче місце та, відповідно, несе відповідальність за забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці на обраному ним робочому місці. 6. До роботи в закладах позашкільної освіти можливо залучати на посади керівників гуртків осіб, які не мають педагогічної освіти (наприклад, студентів, молодіжних працівників).

Ключові слова: заклади позашкільної освіти, особи з особливими освітніми потребами, освіта, виховання, інклюзивне освітнє середовище закладів позашкільної освіти.

The article substantiates that the creation of a safe inclusive educational environment as a set of conditions in an out-of-school education institution is a necessary component of education and upbringing of children with special educational needs. It is highlighted that an individual educational trajectory in an out-of-school education institution can be implemented through an individual curriculum. It has been proven that the pedagogical activity of every pedagogical worker of extra-curricular education institutions of all types should include national-patriotic education of children and youth. It has been established that it is possible to attract people who do not have a pedagogical education (for example, students, youth workers) to the positions of group leaders to work in out-of-school education institutions.

The purpose of the article is to characterize the process of organizing inclusive education in extracurricular education institutions.

Conclusions. 1. The format of the organization of the educational process (face-to-face, remote, mixed) in out-of-school education institutions is chosen depending on the security situation in each separate administrative-territorial unit. 2. An individual educational trajectory in an out-of-school education institution can be implemented through an individual curriculum. 3. Coordination of the development of educational programs of out-of-school education institutions is carried out by regional institutions of postgraduate pedagogical education or relevant methodological structures of local education management bodies. 4. In the pedagogical activities of every pedagogical worker of extra-curricular education institutions of all types, there should be national and patriotic upbringing of children and youth. 5. Each pedagogical, scientific-pedagogical and other employees of institutions and institutions of extracurricular education, whose work takes place in a remote mode, must independently determine the workplace and, accordingly, is responsible for ensuring safe and harmless working conditions at the workplace chosen by him. 6. It is possible to recruit people who do not have a pedagogical education (for example, students, youth workers) to the positions of group leaders to work in extracurricular education institutions.

Key words: out-of-school education institutions, persons with special educational needs, education, upbringing, inclusive educational environment of out-of-school education institutions.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Організація інклюзивного навчання та освітнього середовища закладів позашкільної освіти як «сукупності умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди» є необхідною складовою в освіті та виховання дітей з особливими освітніми потребами (Про освіту: Закон України, 2017).

Позашкільна освіта є важливою складовою системи безперервної освіти, визначеної Конституцією України, законами України «Про освіту», «Про позашкільну

освіту». Метою позашкільної освіти є розвиток здібностей дітей та молоді у сфері освіти, науки, культури, фізичної культури і спорту, технічної та іншої творчості, здобуття ними первинних професійних знань, вмінь і навичок, необхідних для соціалізації, подальшої самореалізації та/або професійної діяльності. Заклади позашкільної освіти, на підконтрольній Україні території, крім освітньої, виховної функції, виконують важливу соціальну функцію, забезпечуючи психологічну підтримку та організовуючи змістовне дозвілля для дітей, із числа внутрішньо переміщених осіб. Крім того, сьогодні ці

заклади ефективно займаються патріотичним вихованням дітей та молоді, організовуючи військово-патріотичні заходи, благодійні, волонтерські акції, тощо. У новому 2023/2024 навчальному році освітню діяльність в закладах позашкільної освіти рекомендується розпочати з 1 вересня 2023 року, а завершити до 31 травня 2024 року. При цьому формат організації освітнього процесу (очна, дистанційна, змішана) обирається в залежності від безпекової ситуації в кожній окремій адміністративно-територіальній одиниці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правовим підґрунтям організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти вітчизняні дослідники вважають: Закони України «Про освіту», «Про позашкільну освіту»; Постанови Кабінету Міністрів України: «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами», «Порядок організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти»; Лист Міністерства освіти і науки України «Про організацію освітньої діяльності в закладах позашкільної освіти у 2023/2024 навчальному році».

Важливими науковими розвідками вітчизняних вчених в галузі забезпечення реалізації позашкільної освіти є праці І. Бужиної, С. Грищенко, С. Лисюк.

Виділення раніше не вирішених частин проблеми. Недостатньо вивченими вважаємо організаційні засади освітнього процесу в закладах позашкільної освіти.

Мета статті – охарактеризувати процес організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про позашкільну освіту» (2000) визначає позашкільну освіту як сукупність знань, умінь та навичок, що здобувають вихованці, учні і слухачі в закладах позашкільної освіти, інших суб'єктах освітньої діяльності за програмами позашкільної освіти. Заклад позашкільної освіти – складова системи позашкільної освіти, яка надає знання, формує вміння та навички за інтересами, забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації та інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, підготовку до активної професійної та громадської діяльності, створює умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців, учнів і слухачів (Про позашкільну освіту, 2000).

Освітній процес у 2023/2024 навчальному році в очному режимі запроваджується в приміщеннях або будівлях закладу позашкільної освіти тільки в межах розрахункової місткості споруд цивільного захисту, що можуть бути використані для укриття учасників освітнього процесу в разі включення сигналу «Повітряна тривога» або інших відповідних сигналів оповіщення. Проведення освітнього процесу в дистанційному режимі в закладах позашкільної освіти на території ведення бойових дій і тимчасово окупованих територіях запроваджується наказом (розпорядженням) засновника закладу освіти за погодженням із керівником адміністрації (без обов'язкового укладення трудового договору про дистанційну роботу в письмовій формі; головною умовою є своєчасне виконання завдань).

Для нашого дослідження необхідно спиратися на визначення подані в Законі України «Про позашкільну освіту» (2000): «Інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. Особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на позашкільну освіту» (Про позашкільну освіту, 2000).

Вітчизняні вчені С. Грищенко, І. Бужина, С. Лисюк в своїх наукових розвідках констатують, що в організації діяльності закладів позашкільної освіти в освітньому векторі розвитку позашкільної освіти людський потенціал сприймається як основа і цінність організації; діяльність організації орієнтована на задоволення запитів споживачів і замовників якісної позашкільної освіти; забезпечується гнучка реакція на зміни зовнішнього середовища і внутрішнього середовища організації; в організації проводяться своєчасні зміни; організація має змогу відповідати на виклики зовнішнього середовища та домагатися конкурентних переваг (Грищенко & Бужина & Лисюк, 2021: 49–56).

У тексті Порядку організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти (2019) слово «дитини» замінено словом «особи» згідно з Постановою КМ № 765 від 21.07.2021 (Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами, 2021).

Порядок організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти (2019) визначає вимоги до організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти незалежно від підпорядкування, типу та форми власності з метою забезпечення рівних прав та можливостей осіб з особливими освітніми потребами на якісну позашкільну освіту, розвитку їх здібностей та обдарувань з урахуванням індивідуальних потреб та інтересів, зокрема потреб у професійному визначенні, соціалізації та інтеграції в суспільство.

У статті 1 Закону України «Про освіту» (2017) визначено, що «особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту» (Про освіту, 2017).

Організація навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти включає забезпечення: безперешкодного доступу до будівель, споруд і приміщень згідно з будівельними нормами, державними стандартами та правилами; принципів універсального дизайну в освітньому процесі; розумного пристосування (за потреби); відповідної матеріально-технічної та навчально-методичної бази, у тому числі інформаційно-комунікаційними технологіями, навчально-дидактичним обладнанням та матеріалами; допоміжними засобами навчання (за потреби); доступності інформації в різних формах (шрифт Брайля, збільшений шрифт, електронний формат тощо); індивідуалізації освітнього процесу для вихованців, учнів, слухачів (здобувачів позашкільної освіти) з особливими освітніми потребами, зокрема складення індивідуальної програми розвитку (Порядок організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти, 2019).

Засновник закладу позашкільної освіти забезпечує створення у закладі позашкільної освіти інклюзивного освітнього середовища. В процесі освіти та виховання дітей з особливими освітніми потребами у закладі позашкільної освіти створення інклюзивного освітнього середовища – це «сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» (Про освіту, 2017).

Для нашого дослідження необхідно пам'ятати, що керівник закладу позашкільної освіти несе відповідальність за організацію та якість інклюзивного

навчання відповідно до законодавства. Зарахування осіб з особливими освітніми потребами до закладу позашкільної освіти відбувається за заявою повнолітньої особи або одного з батьків (законного представника) особи. У заяві про зарахування до закладу позашкільної освіти зазначається необхідність утворення інклюзивної групи (класу) або іншої організаційної форми навчання (інклюзивна група (клас)) створюється за умови подання копії висновку інклюзивно-ресурсного центру про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи або копії індивідуальної програми реабілітації повнолітньої особи з інвалідністю, що завіряються власноруч (Порядок організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти, 2019).

Маємо розглянути етапи утворення інклюзивної групи або класу. На підставі заяви, в якій зазначено про необхідність утворення інклюзивної групи (класу) та до якої додано копії підтвердних документів, керівник закладу позашкільної освіти: видає наказ про утворення інклюзивної групи (класу); забезпечує необхідну матеріально-технічну та навчально-методичну базу; забезпечує необхідні допоміжні засоби навчання згідно з висновком інклюзивно-ресурсного центру про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи; затверджує наказом перелік фахівців, зокрема педагогічних працівників закладу позашкільної освіти, які розробляють індивідуальну програму розвитку здобувача позашкільної освіти (Індивідуальна програма розвитку здобувача позашкільної освіти, 2019); здійснює добір необхідних фахівців відповідно до законодавства для надання психолого-педагогічних послуг із забезпечення освітнього процесу осіб з особливими освітніми потребами згідно з індивідуальною програмою розвитку. Маємо звертати увагу на той факт, що група (клас) вважається інклюзивною, якщо в ній (ньому) навчається не менше одного здобувача позашкільної освіти з особливими освітніми потребами. У разі вибуття з будь-яких причин здобувача позашкільної освіти з особливими освітніми потребами з інклюзивної групи (класу) та відсутності інших осіб з особливими освітніми потребами в цій групі (класі) припинення роботи інклюзивної групи (класу) здійснюється на підставі наказу керівника закладу позашкільної освіти (Порядок організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти, 2019).

Наголосимо на необхідності створення індивідуальної освітньої траєкторії для освіти та виховання дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти. Закон України «Про освіту» (2017) визначає його як «персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія в закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план» (Про освіту, 2017). Для забезпечення індивідуалізації освітнього процесу в закладі позашкільної освіти для здобувачів позашкільної освіти з особливими освітніми потребами складається індивідуальна програма розвитку за формою згідно з додатком до Порядку організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти (2019) (Індивідуальна програма розвитку здобувача позашкільної освіти, 2019). Індивідуальна програма розвитку складається фахівцями, зокрема педагогічними працівниками закладу позашкільної освіти, у взаємодії принаймні з одним із батьків (законних представників) особи з особливими освітніми потребами, здобувачем позашкільної освіти з особливими освітніми потребами. Для особи з особливими освітніми потребами індивідуальна програма розвитку розробляється відповідно до потреб, зазначених у висновку інклюзивно-ресурсного центру про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи. Для повнолітніх осіб з інвалідністю індивідуальна програма розвитку розробляється відповідно до потреб, зазначених в індивідуальній програмі реабілітації. «Індивідуальна програма розвитку переглядається двічі на рік (у разі потреби частіше) з метою її коригування» (Порядок організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти, 2019).

Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти» за ініціативи першої леді України Олени Зеленської в рамках Національної програми з охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки розроблено курс підвищення кваліфікації «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення

воєнних дій». Курс затверджений Вченою радою Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (протокол № 5 від 29.06.2022) та отримав схвальний відгук Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ). Взяти участь у зазначеному курсі можна за покликанням: <http://surl.li/esrpf>.

Заклади позашкільної освіти можуть використовувати навчальні програми з позашкільної освіти, схвалені (рекомендовані) Міністерством освіти і науки України, навчальні програми, затверджені відповідними місцевими органами виконавчої влади, а також навчальні програми, затверджені закладами освіти, іншими суб'єктами освітньої діяльності та науковими установами тощо. Чинні навчальні програми з позашкільної освіти, що мають гриф або схвалення Міністерства освіти і науки України, розміщені на вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovnarobota/navchalni-programi/>).

Координацію діяльності з розроблення навчальних програм здійснюють обласні заклади післядипломної педагогічної освіти або відповідні методичні структури місцевих органів управління освітою, яким делеговано такі повноваження.

Звертаємо увагу, що державні заклади позашкільної освіти своєю діяльністю охоплюють основні напрями позашкільної освіти. З метою створення умов для залучення дітей до якісного і змістовного дозвілля, вивчення і популяризації кращого досвіду педагогів закладів позашкільної освіти, на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» створено рубрику «Позашкілля: скарбничка досвіду»: <http://surl.li/carsk>. В рубриці зібрано матеріали кращого досвіду згідно напрямів роботи закладів позашкільної освіти. Це допоможе педагогам легко та швидко організувати цікаві, неординарні заняття.

В умовах збройної агресії російської федерації пріоритетом у педагогічній діяльності кожного педагогічного працівника закладів позашкільної освіти всіх типів повинно бути національно-патріотичне виховання дітей та молоді відповідно до Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 № 2834-IX та Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затвердженої наказом МОН від 06.06.2022 № 527

(Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, 2022; Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, 2022).

Фінансування здобуття позашкільної освіти особами з особливими освітніми потребами в державному та комунальному закладі позашкільної освіти здійснюється за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів, а також інших джерел, не заборонених законодавством.

Кожен педагогічний, науково-педагогічний та інші працівники закладів і установ позашкільної освіти, робота якого відбувається у дистанційному режимі, має самостійно визначити робоче місце та, відповідно, несе відповідальність за забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці на обраному ним робочому місці, у тому числі за межами території України. Оплата праці здійснюється за тарифікацією із розрахунку заробітної плати, встановленої при тарифікації, з дотриманням при цьому умов чинного законодавства. Під час дії воєнного стану за рішенням керівництва працівники державних органів та державні службовці можуть працювати у дистанційному форматі, але лише на території країни (постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2022 р. №440 «Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану») (Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану, 2022; Про організацію освітньої діяльності в закладах *позашкільної освіти* у 2023/2024 навчальному році, 2023).

Чинне законодавство передбачає залучення до роботи в закладах позашкільної освіти на посади керівників гуртків осіб, які не мають педагогічної освіти (наприклад, студентів, молодіжних працівників тощо). Так, частиною 1 ст. 21 Закону України «Про позашкільну освіту» передбачено, що «педагогічним працівником закладу позашкільної освіти повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має вищу педагогічну або іншу фахову освіту». Водночас, ст. 8 Закону України «Про освіту» передбачає можливість набуття освіти та відповідних компетентностей як

шляхом формальної, так і неформальної та інформальної освіти, а в частині 5 ст. 58 зазначається, що особи, які здобули вищу, фахову, передвищу чи професійну (професійно-технічну) освіту за іншою спеціальністю та яким не було присвоєно професійну кваліфікацію педагогічного працівника, можуть бути призначені на посаду педагогічного працівника строком на один рік (Про освіту, 2017; Про організацію освітньої діяльності в закладах *позашкільної освіти* у 2023/2024 навчальному році, 2023).

Висновки. 1. Формат організації освітнього процесу (очна, дистанційна, змішана) в закладах позашкільної освіти обирається в залежності від безпекової ситуації в кожній окремій адміністративно-територіальній одиниці. 2. Індивідуальна освітня траєкторія в закладі позашкільної освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план. 3. Координацію діяльності з розроблення навчальних програм закладів позашкільної освіти здійснюють обласні заклади післядипломної педагогічної освіти або відповідні методичні структури місцевих органів управління освітою. 4. У педагогічній діяльності кожного педагогічного працівника закладів позашкільної освіти всіх типів повинно бути національно-патріотичне виховання дітей та молоді. 5. Кожен педагогічний, науково-педагогічний та інші працівники закладів і установ позашкільної освіти, робота якого відбувається у дистанційному режимі, має самостійно визначити робоче місце та, відповідно, несе відповідальність за забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці на обраному ним робочому місці. 6. До роботи в закладах позашкільної освіти можливо залучати на посади керівників гуртків осіб, які не мають педагогічної освіти (наприклад, студентів, молодіжних працівників).

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо дослідження процесу набуття освіти та відповідних компетентностей працівникам закладів позашкільної освіти, які здобули іншу спеціальність, як шляхом формальної, так і неформальної та інформальної освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Грищенко С., Бужина І., Лисюк С. Забезпечення реалізації позашкільної освіти. *Дидактика*: науковий журнал. Вип. 3. 2021. С. 49–56.
2. Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2022 р. № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2022-%D0%BF#Text>.
3. Індивідуальна програма розвитку здобувача позашкільної освіти. Додаток до Порядку організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 779. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2019-п>.
4. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затверджена наказом МОНУ від 06.06.2022 № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>.
5. Порядок організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 779. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2019-п>.
6. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами: (2021) Постанова Кабінету Міністрів України № 765 від 21.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/765-2021-%D0%BF#Text>.
7. Про організацію освітньої діяльності в закладах *позашкільної освіти* у 2023/2024 навчальному році: Лист Міністерства освіти і науки України від 23 серпня 2023 р. № 1/12609-23. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizaciyu-osvitnoyi-diyalnosti-v-zakladah-pozashkilnoyi-osviti-u-2023-2024-navchalnomu-roci>.
8. Про освіту: Закон України. 2017. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38–39, ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 04.10.2023).
9. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: (2022) Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>.
10. Про позашкільну освіту: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2000. № 46. Ст. 393. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>.

REFERENCES

1. Hryshchenko, S., Buzhyna, I., Lysiuk, S. (2021). Zabezpechennia realizatsii pozashkilnoi osvity. [Ensuring the implementation of extracurricular education]. *Dydaktyka: naukovyi zhurnal – Didactics: scientific journal*. Vyp. 3, pp. 49–56 [in Ukrainian].
2. Deiaki pytannia orhanizatsii roboty derzhavnykh sluzhbovtiv ta pratsivnykiv derzhavnykh orhaniv u period voiennoho stanu: (2022) [Some issues of organizing the work of civil servants and employees of state bodies during martial law]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 12 kvitnia 2022 r. № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2022-%D0%BF#Text> (data zvernennia 04.10.2023) [in Ukrainian].
3. Indyvidualna prohrama rozvytku zdobuvacha pozashkilnoi osvity. (2019). [Individual program of development of the student of extracurricular education]. Dodatok do Poriadku orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia v zakladakh pozashkilnoi osvity. [Appendix to the Procedure for organizing inclusive education in out-of-school education institutions]. Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy [Approved by a resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 21 serpnia 2019 r. № 779. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2019-п> (data zvernennia 04.10.2023) [in Ukrainian].
4. Kontsepsiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy, (2022) [The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine] zatverdzhena nakazom MONU [approved by order of the Ministry of Education and Science of Ukraine] vid 06.06.2022 № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (data zvernennia 07.11.2023) [in Ukrainian].
5. Poriadok orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia v zakladakh pozashkilnoi osvity. [The procedure for organizing inclusive education in out-of-school education institutions] Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy [Approved by a resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 21 serpnia 2019 r. № 779. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2019-п> (data zvernennia 04.11.2023) [in Ukrainian].
6. Pro vnesennia zmin do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy shchodo orhanizatsii navchannia osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy: (2021) [On making changes to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the organization of training of persons with special educational needs]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] № 765 vid 21.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/765-2021-%D0%BF#Text> (data zvernennia 04.10.2023) [in Ukrainian].

7. Pro orhanizatsiiu osvithoi diialnosti v zakladakh pozashkilnoi osvity u 2023/2024 navchalnomu rotsi: (2023) [About the organization of educational activities in out-of-school education institutions in the 2023/2024 academic year] Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [Letter from the Ministry of Education and Science of Ukraine] vid 23 serpnia 2023 r. № 1/12609-23. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizaciyu-osvitnoyi-diyalnosti-v-zakladah-pozashkilnoyi-osviti-u-20232024-navchalnomu-roci> (data zvernennia 04.10.2023) [in Ukrainian].
8. Pro osvitu (2017): [About education] Zakon Ukrainy. [Law of Ukraine]. 2017. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2017, № 38–39, st. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (data zvernennia 17.11.2023) [in Ukrainian].
9. Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti: (2022) [About the main principles of state policy in the sphere of the establishment of Ukrainian national and civil identity]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 13.12.2022 № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (data zvernennia 07.11.2023) [in Ukrainian].
10. Pro pozashkilnu osvitu: (2000) [About extracurricular education]: Zakon Ukrainy. [Закон України]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2000. № 46. St. 393. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> (data zvernennia 07.11.2023) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.12.2023

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор О. ЛІЛІК

Світлана ГРИЩЕНКО

ORCID 0000-0002-7981-3578

Доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
освітніх і педагогічних наук,
Національний університет
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна)

E-mail: intensiv3000@meta.ua

Svitlana HRYSHCHENKO

ORCID 0000-0002-7981-3578

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department
of Social Work and
Educational and Pedagogical Sciences,
T.H. Shevchenko National University
«Chernihiv Colehium »
(Chernihiv, Ukraine)

E-mail: intensiv3000@meta.ua